

Valentina ENCIU

Doctor în filologie, conferențiar universitar la Catedra de literatură română și universală, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți. Domenii de interes științific: teoria literaturii, istoria literaturii române, istoria Uniunii Europene. Lucrări publicate: *Construcția Europeană (1945–2007)*. *Curs universitar*, Editura Civitas, Chișinău, 2008, 392 p. (co-autor); *Teoria literaturii în 100 de termeni*. *Memorator pentru elevii de gimnaziu și liceu*, Editura ARC, Chișinău, 2010, 120p.; *Introducere în teoria literaturii*. *Curs universitar*, Presa universitară bălțeană, Bălți, 2011, 152 p.

Nicolae ENCIU

Doctor habilitat în istorie, Institutul de Istorie. Domenii de interes științific: istoria contemporană a românilor și universală, demografia contemporană. Cărți publicate: *Scrierea și rescrierea istoriei. Tendințe recente în istoriografia rusă de reinterpretare a participării Rusiei țariste la Primul Război Mondial*, Chișinău: ARC, 2016; 1918. *Pe ruinele imperiului spulberat de istorie. Basarabia în pragul modernității*, ARC, Chișinău, 2018; *În componența României Întregite. Basarabia și basarabenii de la Marea Unire la notele ultimative sovietice*, București: Editura Academiei Române, Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, 2018; *Emmanuel de Martonne – l'avocat de la Roumanie à la Conférence de Paix à Paris en 1919-1920 en matière de Bessarabie*, Mauritius: Éditions Universitaires Européennes, 2018 etc.

IDEEA UNIFICĂRII EUROPEI ÎN RETROVIZORUL ISTORIEI

1. Argument.

Este un fapt indiscutabil că, înainte de a fi o realitate economică, juridică și politică, Uniunea Europeană se distinge printr-o vastă moștenire istorică și culturală a popoarelor care o compun, precum și a secolelor scurse [1, p. 75-77]. La fel însă de adevărat este și faptul că însăși noțiunea de „moștenire comună” a popoarelor europene a fost și rămâne foarte variabilă de la autor la autor. Dacă există o cvasi-unanimitate a geografilor în a defini Europa ca spațiu cuprins între Atlantic și Ural, între Oceanul Arctic și Marea Mediterană, opinia istoricilor privind conținutul „moștenirii istorico-culturale europene” diferă enorm.

Astfel, Raymond Aron (1905–1983) afirma, la 1964, că „ideea europeană este golită de sens, îi lipsesc atât transcendența ideologiilor mesianice, cât și imanența patriotismului concret”, indicând lipsurile materiale și spirituale ale mărețului proiect inițiat de „părinții Europei” [2, p. 5]. La rândul său, Salvador de Mada-riaga (1886-1979) considera că „indiscutabilele componente ale spiritului european sunt doar trăsăturile naționale”; în rest, „Europa nu este și nu va fi niciodată o națiune; ea este doar un mănunchi de națiuni” [2, p. 5].

Totuși, treptat și în paralel cu procesul de integrare economică și politică postbelică, teoreticienii unificării au ajuns la concluzia că

proiectul construcției europene are un suport istoric solid în unitatea tradițiilor religioase, intelectuale și culturale, în modurile de viață ale națiunilor ce formează, în diversitatea lor, spațiul european. Apare din ce în ce mai evident că, dincolo de particularități și de rupturi, istoria a făurit, dacă nu o conștiință a identității afirmate, cel puțin a făcut să se ajungă la trăsături comune care încep a fi trăite ca atare de numeroși locuitori de pe bătrânul continent.

2. Europa în orizontul mental al Antichității.

Este plauzibilă argumentarea că Europa era, în antichitate, o zeiță a nopții, numele ei fiind înrudit cu verbul semitic „a apune” (*Horeb*, *Hereb* = „loc întunecos”, „apusul”). Un text din orașul sirian Ugarit, un prosper centru comercial cunoscut grecilor micenieni înainte de a fi distrus, prin 1190 î. Hr., vorbește despre „Stăpâna noastră, zeița, mireasa voalată (...) care pășește în asfințit” [3, p. 152]. Tot în vechile limbi semitice numele de „Asia” (*Asu*) însemna „lumină, răsărit” [4, p. 4]. Locuind țărmurile de răsărit ale Mediteranei, era firesc așadar ca popoarele semitice să localizeze spre apus de ei ținuturile egeice, numindu-le ca atare (*Horeb*, *Hereb*).

O mențiune foarte veche a Europei este aceea din *Iliada* (cântul XIV, versurile 315-316), pusă de Homer (sec. VIII î. Hr.) în gura lui Zeus. Acesta, spre a-și asigura soția, pe geloasa Hera, că pe ea o îndrăgește mai mult decât pe toate iubitele sale, îi face un onest pomelnic al acestora, în care figurează și „frumoasa Europa, copila vestitului Fenix” (*Phoenix*), legendarul întemeietor al Feniciei.

Într-un poem al lui Hesiod („Imn lui Apollon Pythicul”), poet din sec. VII î. Hr., se află și prima mențiune în sens geografic a numelui de Europa, o dată cu localizarea ei: „cei ce trăiesc în bogatul Peloponez, și cei din Europa

și cei din insulele scăldate de valuri”. Așadar, în timpuri foarte vechi, s-a zis „Europa” Greciei de la nord de golful și de istmul corintic.

Legenda cea mai completă a Europei se găsește în opera unui poet alexandrin din epoca elinistică, numit Moschos. Ea povestește că Europa a fost o fiică a regelui fenician Agenor. Frumusețea sa l-a vrăjit pe Zeus care, pentru a se apropia de ea, a luat înfățișarea unui taur și, când fata se odihnea pe malul mării cu prietenele sale, a intrat în turma pe care o păzea. Încurajată de aparenta blândețe a animalului, Europa a îndrăznit să i se urce în spate. Imediat însă taurul a pornit în galop și, cu fata în spate, a înotat până în insula Creta. Din unirea lor s-au născut trei fii, Minos, Radamantes și Sarpedon. Grijuliu, Zeus o va căsători pe Europa cu Asterion, regele Cretei, dăruindu-i un paznic ce veghea asupra insulei, un câine care nu pierdea niciodată prada și o lance care nimerea întotdeauna ținta [5, p. 342].

Poetul latin Horațiu va adăuga un episod semnificativ legendei răpirii Europei de către Zeus, travestit în taur. El introduce o lamentație a Europei, acuzându-se de nesocotința de a se fi urcat pe spatele amăgitorului animal. O consolează însă zeița Venus, spunându-i: „Înce-tează cu înfierbântatele vorbe de mânie! Nu știi că ești soția neînvinsului Zeus? Lasă suspinul și deprinde-te să-ți porți cu demnitate soarta măreață: căci o jumătate de lume va purta numele tău” [4, p. 3].

Potrivit tradiției, așadar, numele continentului european derivă din cel al eroinei. Explicația ne este oferită și în poemul *Europa* al lui Moschos (secolele II-I î.Hr.), unde se amintește un vis pe care Afrodita i l-a trimis tinerei Europa: în vis apar două pământuri; unul este Asia, iar celălalt nu are încă nume, și amândouă au forma de femeie. Cel fără nume o atrage spre el și îi spune că este pământul pe care Zeus i l-a destinat și care va lua numele ei [5, p. 342].

O întrebare pertinentă, la care au încercat să dea răspuns mai mulți autori, este aceea dacă grecii antici au avut despre Europa numai o imagine pur geografică sau au văzut-o și ca o entitate spirituală și politică?

Istoricul Camil Mureșanu consideră că răspunsul în cauză dispune de argumente care să-l facă să încline către a doua părere. Astfel, mai mulți autori greci, printre care oratorul Isocrate și însuși filozoful Aristotel (384–322 î. Hr.), opuneau Europa, cu locuitori combativi și doritori de libertate, Asiei populate de oameni indolenți, resemnați sub puterea tiranică a regilor. Reflecțând asupra calităților naturale cerute membrilor care alcătuiesc corpul politic, Aristotel se referă la „cetățile cele mai vestite ale Greciei și la diferitele națiuni care își împart pământul”, afirmând: „Popoarele care locuiesc climate reci, chiar în Europa, sunt îndeobște pline de curaj. Însă ele sunt desigur inferioare ca inteligență și industrie; astfel, ele își păstrează libertatea, dar politicește sunt nedisciplinabile și n-au putut niciodată să-i cucerească pe vecinii lor. În Asia, din contra, popoarele au mai multă inteligență și aptitudine pentru arte, dar n-au inimă și rămân sub jugul unei sclavii perpetue. Rasa greacă, care topograficește este la mijloc, reunește toate calitățile celorlalte două. Ea posedă totodată inteligența și curajul. Ea știe să-și păstreze neatârnamul și în același timp să formeze guvernăminte foarte bune, capabilă, dacă ar fi strânsă într-un singur stat, să cucerească universul” [6, p. 128-129].

În fine, marele geograf Strabon (64 î. Hr. – 19 d. Hr.) oferă în opera sa o interpretare valorizantă a caracteristicilor naturale ale Europei. „Încep prin a vorbi despre Europa, scria el, fiindcă ea este deopotrivă variată ca forme, admirabil de adaptată de natură la dezvoltarea omului și a guvernărilor, cât și pentru că, datorită resurselor sale, a contribuit și la progresul altor continente” [4, p. 6].

Totuși, trebuie să admitem că opoziția respectivă nu vizează încă o conștientizare a deosebirii globale între Europa ca atare și Asia, ci doar mai vechea antinomie greci – barbari. La greci, așadar, și nu la „europeni” într-un sens mai larg, se referă calitățile morale și civice relevate de autorii respectivi.

Același imaginativ și creator popor, vechii greci, au lăsat posterității nu numai numele continentului nostru, ci i-au oferit și modelul guvernământului ideal, urmat astăzi, practic, în întreaga lume. Bunăoară, referindu-se la tiranie ca model politic opus democrației, Euripide (sec. V î.Hr.) avertiza: „Pentru o cetate, nimic nu e mai rău ca un tiran. Sub acest regim, legile nu sunt aceleași pentru toți. Un singur om guvernează: este stăpânul legilor. Egalitatea nu mai există. Un tiran își socotește cetățenii drept dușmani și îi condamnă la moarte pe cei mai buni, aceia în stare de a gândi, căci se teme pentru puterile sale”. Prin contrast cu tirania, Atena va produce modelul democrației directe, pe care Pericle (sec. V î. Hr.) a elogiat-o în următorii termeni: „Departate de a imita pe ceilalți, noi înșine dăm exemplu altora. Datorită faptului că statul nostru e condus în interesul poporului și nu în cel al unei minorități, regimul nostru politic a primit numele de democrație. Libertatea este regula noastră în guvernare. Ne supunem întotdeauna magistraților și legilor, mai cu seamă acelora care asigură apărarea celor oprimați. La noi nu este rușinos să mărturisești că ești sărac; dar este cu atât mai mult rușinos să nu încerci să înlături sărăcia”.

În fine, grecii – prin marele filozof Aristotel – vor lăsa și o îndrăzneată teorie a sufragiului universal. „O mulțime, afirma Stagiritul, ai cărei membri componente, fiecare luat în parte, sunt incapabili să aibă o judecată competentă asupra unei chestii, e totuși în stare să aibă cea mai bună părere, în orice domeniu, când e constituită într-un bloc unitar”, „afară numai dacă

stă pe o treaptă de cultură cu totul inferioară” [7, p. 19] – ceea ce înseamnă, cu alte cuvinte, că o sumă de incompetențe individuale ne dă la un loc, ca sumă, o competență generală definitivă, care stă deasupra părerii unui individ, oricât ar fi acesta de luminat și de „specialist”, în materia de care e vorba.

Dacă lumea greacă începe cu Ahile, ea se termină indiscutabil cu marea figură universal-istorică a lui Alexandru cel Mare (356–323 î. Hr.), – cel care a urmărit să întemeieze o monarhie universală, ridicând Orientul la forma de viață a grecilor. Precum afirma Plutarh, Alexandru Macedon „nu și-a pus în minte să cotopească în grabă Asia, ca șeful unei bande de tâlhari; nici să o pustiască și să o prade, ca și cum devastarea și prădarea i-ar fi putut aduce o nesferată fericire (...). Vrerea sa a fost aceea de a supune orice ținut locuit unui singur fel de a gândi și unei singure guvernări. Dacă Marele Zeu, cel care trimisese sufletul lui Alexandru aici jos, nu l-ar fi chemat pe neașteptate la el, în viitor n-ar mai fi existat decât o lege unică pentru toți oamenii, și întregul Univers ar fi fost condus sub semnul aceleiași justiții, sub semnul aceleiași lumini. Modul în care el și-a gândit expediția ne dovedește că a acționat ca un adevărat filozof, nu pentru a cuceri bogății însemnate, ci pentru a face să domnească pacea universală, concordia, unirea și pentru ca toți oamenii să comunice între ei” [8, p. 41-42].

Cu apariția lui Alexandru, Orientul și Occidentul s-au situat, pentru prima oară, față în față. S-au observat în tăcere, așteptând să se cunoască, pentru ca, după scurtă vreme, să se despartă iarăși.

Cu toate că nici romanii nu s-au identificat cu spațiul european real, orizontul lor geografic fiind unul mixt, mediteranean, trebuie să admitem, totuși, că unificarea Europei a început în Italia, la Roma. Anume Imperiul Roman a fost

cel care, pentru prima dată, a impus Europei o unitate politică (*Pax Romana*). De la Marea Neagră și până în Anglia, din Carpați, în Pirinei au mărșăluit legiunile romane, cerând popoarelor imperiului o unitate și o ordine bazate pe aceleași legi romane.

În accepția lui L. Dumont-Wilden, spiritul european contemporan îl datorăm anume lumii romane, care i-a imprimat câteva caracteristici esențiale.

În primul rând, o concepție morală și socială asupra divinității. Religia occidentală a stat la baza dreptului public și a moralei sociale. În cadrul religiei creștine, în varianta ei catolică, Dumnezeu – remuneratorul și învingătorul, esența și instrumentul Justiției, constituie Legislatorul suprem. Mai mult, El este gardianul și esența însăși a moralei care depășește Justiția, deoarece este Justiția Divină, comportând compasiunea și iertarea.

În rândul al doilea, spiritul european întemeiat de lumea romană comportă noțiunea de ierarhie a descendenței, de curtoazie între cei egali, un cod al onoarei având și un aport germanic.

În rândul al treilea, Romei datorăm noțiunea de indivizibilitate a statului. În monarhiile asiatice, statul era considerat o proprietate a dinastiei. Din acest punct de vedere, regele îl putea extinde, înstrăina sau împărți între descendenți, considerându-l un bun personal. Din contră, pentru romani, statul constituie un bun al tuturor, *Res publica*, aparținând prin urmare ansamblului cetățenilor. În acest sens, magistrații – cei care conduceau treburile publice – reprezentau interesele întregului popor roman, drepturile căruia erau imprescriptibile.

În fine, nu însă și în ultimul rând, juriștii romani sunt cei care au elaborat în cel mai înalt grad noțiunea de proprietate, ca temelie a unei civilizații în cadrul căreia individul nu este izolat, ci constituie partea unei celule sociale natu-

rale, capabile să se perpetueze de-a lungul timpului [9, p. 21, 24].

Cu certitudine, prestigiul universal și durabil, influența civilizatoare a Romei antice, o influență care a continuat să se exercite multă vreme după căderea Imperiului Roman, constituie unul din marile miracole oferite de istorie.

3. Ideea unificării Europei în Evul mediu.

Dacă în Antichitate se poate vorbi, în genere, de două Europe: – cea greco-romană și cea de dincolo de fruntariile lumii clasice, Europa uniunilor de triburi și a formațiunilor statale „barbare”, începând cu Evul mediu, fragmentarea continentului, atât politică, cât și etno-lingvistică, economică, socială, culturală iar, mai târziu și religioasă, sporește în proporții nemaîntâlnite. Există acum Europa Occidentală, Centrală, Meridională, Balcanică, Răsăriteană și Nordică, granițele dintre acestea deplasându-se de-a lungul secolelor într-o direcție sau alta. Deosebire și decalajele social-economice sau culturale dintre aceste zone, subdivizate la rândul lor, tind să se accentueze cu timpul și nu să se estompeze.

Din aceste considerente, de natură obiectivă, de-a lungul întregului Ev mediu, lupta pentru independență și suveranitate, pentru extinderea granițelor și domeniilor diferiților prinți a abătut, pentru un timp, preocuparea de la o viziune europeană globală. Marile migrații ale popoarelor germanice vor pune începutul aceluia „mileniu întunecat” în care, cel puțin în primele două-trei secole, cultura a coborât la un nivel extrem de scăzut, la fel cu ignoranța oamenilor și cu primitivismul moravurilor. Timp de vreo 700-800 de ani, societatea europeană va stagna sau va evolua foarte lent.

Abia la 1300 se atestă pătrunderea primelor idei federaliste în lumea europeană. Necesită a fi reținute numele a doi mari inițiatori ai ideii respective: marele poet italian Dante Alighieri

(1265–1321) și procurorul regal la Coutances, Pierre Dubois (1260–1321).

Cunoscut mai ales pentru poeziile sale de dragoste (Sonete, Canzone, Vita nuova) dedicate tinerei Beatrice Portinari, precum și pentru capodopera literaturii universale *Divina Comedia*, considerat părintele limbii italiene moderne, Dante a lăsat posterității și o lucrare mai puțin obișnuită, *De monarchia* (scrisă, probabil, în anii 1310–1313), în care a pledat pentru instituirea unei „monarhii universale”, în granițele Imperiului Roman, pe care îl considera predestinat de providența divină [10, p. 305-362]. După părerea lui Dante, un monarh universal ar putea crea o *humana civilitas*, care ar unifica toate popoarele, de toate credințele, ceea ce papalitatea nu ar putea să facă. La aceasta se adaugă faptul că doar monarhul „are născut pe care o poate dori, deoarece jurisdicția sa este limitată doar de ocean, ceea ce nu este cazul celorlalți prinți, de vreme ce principatele lor sunt hotărnicite de ale altora”. Monarhul ar reprezenta, de asemenea, o curte de apel ideală, de vreme ce nu are nimic de câștigat, de unde urmează că monarhul poate fi „cel mai pur subiect al dreptății printre muritori”.

Controversa cea mai aprigă stârnită de lucrarea *De monarchia* consta în faptul că Dante nu recunoștea papalității nici măcar o putere indirectă. Autoritățile laice și cele ecleziastice, în opinia lui Dante, trebuiau să fie separate și independente, nici una din ele neavând dreptul de ingerință în treburile celeilalte. Anume pentru această erezie, *De monarchia* va fi arsă în public la Bologna, sub papa Ioan al XII-lea, rămânând pe lista cărților interzise până în secolul al XIX-lea [11, p. 123].

Putem fi de acord, așadar, cu afirmația prof. Ilie Bădescu, potrivit căreia secolul al XIV-lea este cel în care se desparte autoritatea socială, puterea temporală de autoritatea Bisericii, de puterea spirituală. Bătălia care s-a dat atunci a fost

miza puterii temporale, altfel spus, miza stăpânirii lumii. Papa pretindea pentru sine rangul de Pontifex Maximus în toate chestiunile politice, în timp ce elitele intelectuale și religioase ale nordului și centrului Europei nutreau separarea puterii politice de cea religioasă. În mediul acelei rupturi și din substanța ei, se prefigurează ideea omului politic autonom. Se afirmă tot mai mult societatea politică și distincția dintre individualitatea psihologică și persoana religioasă. Două linii de separație vor fi inaugurate în secolul al XIV-lea: a) între masa politică și comunitatea religioasă, în una și aceeași populație, pe de o parte, și b) între omul credincios și individualitatea psihologică, în una și aceeași persoană. Aceasta ar fi, în accepția aceluiași autor, dubla ruptură a epocii celei noi și de ea se leagă întreaga evoluție europeană a următoarelor șase sute de ani [12, p. 39].

Ceea ce începe a conta, de acum înainte, era omul politic și nu autoritatea religioasă, iar, între factorii ordinii, pe primul loc începe a fi pusă societatea politică (voința generală) și nu colectivitatea religioasă. Această separare este clar expusă la un Marsilio din Padova (Defensor Pacis) și cu ideea respectivă vor lucra Dante în *De Monarchia*, Machiavelli în *Il Principe*, Thomas Morus în *Utopia* și, mai ales, contractualiștii, avându-l în frunte pe Thomas Hobbes (1588–1679).

Începutul formării statelor naționale și consolidarea suveranității acestora au condus la părăsirea ideii arbitrajului papei sau împăratului și la căutarea unor forme corespunzătoare noii situații. Astfel, vor fi elaborate planuri de arbitraj a litigiilor în cadrul unor foruri general-europene ale statelor de pe continent. Primul proiect cunoscut de acest gen care se îndepărtează de concepția universalistă a bisericii catolice și caută să găsească un răspuns laic, mai logic și mai pragmatic, este acela elaborat de scriitorul francez, procuror regal la Coutances, Pierre Dubois. În 1300 îi dedicase lui Filip cel Frumos

un tratat la care lucrase din 1285, *De abbreviacione guerrarum et litium regni franciae*. A luat parte activă la războiul pamfletelor împotriva papei Bonifaciu al VIII-lea, publicând numeroase memorii, dintre care cel mai remarcabil este *De recuperatione Terrae Sanctae* (1307).

În lucrarea respectivă, procurorul Pierre Dubois a dezvoltat și a argumentat ideea că pacea poate fi menținută numai dacă se creează instituții care s-o mențină. În concepția sa, la baza acestor instituții ar fi trebuit să stea arbitrajul, care nu mai forma apanajul nici al papei și nici al împăratului. Papa trebuia să se ocupe de problemele spirituale, iar împăratul să fie considerat ca un suveran asemănător celorlalți suverani, și nu deasupra lor. Pentru luarea hotărârilor de conciliere, atunci când apărea un conflict între suverani, se prevedea introducerea unui „conciliu” al suveranilor [13, p. 4].

La lansarea ei, ideea nu s-a bucurat de atenție, dar ea a fost reluată în 1464 de un anume Antoine Marini, refugiat francez la curtea regelui Georg Podiebrad (1420–1471) al Boemiei (din 1458). Preluată de rege, această idee a devenit „planul lui Podiebrad” de unificare europeană (1464), destinat să asigure pacea pe pământ [13, p. 32].

În vederea unei lupte comune contra otomanilor, Podiebrad propune suveranilor Europei un proiect de Congregatio concordiae, care prevedea convocarea unei Adunări de regi și prinți creștini, în scopul asigurării păcii definind, în același timp, condițiile asistenței reciproce, arbitrajul și sancțiunile. O astfel de Conferință internațională permanentă, cum am denumi-o astăzi, urma să aibă armată, funcționari și buget propriu [14, p. 10-11].

Este cert că o primă cristalizare a ideii de unificare a continentului european în această perioadă se naște în momentul în care granițele Imperiului Otoman au fost strămutate în

Europa. Se poate afirma cu certitudine că însuși sentimentul de solidaritate europeană este legat de ideea securității statelor și popoarelor continentului, de apărarea valorilor lor materiale și spirituale amenințate în acea epocă de Imperiul Otoman. S-a remarcat, în această ordine de idei, că o conștiință națională se trezește și se regăsește înflăcărată și fierbinte atunci când pământul patriei este amenințat sau invadat. În secolul al XV-lea, Europa devine astfel un *domus*, o patrie comună în fața primejdiei otomane. Anume în acea perioadă, un gânditor precum Niccolò Machiavelli, în cel de-al doilea volum al lucrării sale *Arta războiului*, va considera mulțimea de principate și republici de pe continentul european drept o dovadă a diversității sub care se manifesta unitatea europeană, în contrast cu absolutismul asiatic din acea vreme.

În condițiile expansiunii Imperiului semilunii, țările române au îndeplinit un rol de substanțială însemnătate pentru a feri Europa Centrală și de Vest de contactul distrugător cu efecte multiple ale unor războaie îndelungate, ale ocupației sau dominației otomane. O cronologie a solilor, contactelor, alianțelor sau negocierilor desfășurate între țările române și celelalte state europene, fie din Vestul, fie din Estul continentului, ar fi de natură să pună în evidență caracterul concret-istoric al legăturilor dictate de preocuparea salvagădării independenței popoarelor. De la Mircea cel Bătrân, Alexandru cel Bun, Iancu de Hunedoara, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, până la Alexandru Ioan Cuza, primul domnitor al statului național modern român, numeroși au fost voievozii români care s-au aflat în contacte politico-diplomatice cu Franța, Veneția, Vaticanul, Serbia, Austria, Rusia, Polonia, Ungaria etc. din considerentele străngerii forțelor în vederea rezistenței comune față de asaltul otoman.

O lecție cu adevărat exemplară la scara întregii Europe a fost oferită de Ștefan cel Mare,

domn al Moldovei (1457–1504), decretat de către papă însuși „atlet al lui Christos”. Ca exponent al dinastiei carismatice a Mușatinilor, prin filozofia creștină a războaielor sale, Ștefan cel Mare a urmat o formulă proprie, pe care primul a gândit-o, în legătură cu figura marelui voievod, Simion Mehedinți, și anume: „primatul sufletului”. Acest imperativ a fost prezent în tot ceea ce a întreprins Ștefan cel Mare. Aflăm de la cronicarul polonez Jan Dlugosz că, după victoria din lunca Bârladului, din 1475, a lui Ștefan cel Mare contra Sultanului Mahomed, care venise cu 120.000 de oșteni să-l strivească, victorie care a uimit Europa acelei vremi, Ștefan dădu ordin de zi, prin sunet de clopot în toată țara, în toată oștirea și peste toată suflarea Moldovei, să se țină post și rugăciune. „Nu s-a îngâmfat Ștefan, zice cronicarul polonez, în urma acestei biruințe, ci a postit patruzeci de zile cu pâine și apă. Și a dat poruncă în toată țara să nu cuteze cineva să pună pe seama lui acea biruință, ci numai pe a lui Dumnezeu – măcar că toți știau că izbânda din ziua aceea lui i se datora” [15, p. 47].

4. Proiecte de unificare europeană în Epoca modernă.

Sfârșitul domniei lui Ștefan cel Mare coincide cu producerea unei mari explozii în Europa, fără termeni de comparație în trecut, atât din punctul de vedere al expansiunii geografice, cât și al adâncimii sociale. Anul 1500 simbolizează, cu adevărat, începutul unei noi epoci, atât în Europa cât și în întreaga lume. Cu puțin înainte de această dată, îmbunătățirile tehnice aduse în navigație de portughezi, sub prințul Henric Navigatorul (m. 1460), au redus la proporții suportabile primejdiile furtunilor și mareelor din Atlanticul de Nord, făcând posibile călătoriile lui Columb (1492), Vasco da Gama (1498) și Magellan (1519–1522). Ceea ce înainte fusese limita extremă eurasiatică a devenit, în mai puțin

de o generație, un punct nodal al căilor maritime mondiale, influențând și fiind influențată de orice societate umană cu acces la mare [16].

Europa de Vest a câștigat, indiscutabil, cel mai mult din această extraordinară revoluție a relațiilor mondiale, atât material (din 1503 și până în 1600, la Sevilla vor fi aduse din America circa 7.440 tone de argint și 154 tone de aur, de aceste comori profitând toată Europa), cât și într-un sens mai larg, căci ea devine acum punctul în care se întâlneau toate noutățile de orice fel. Aceasta le va permite europenilor să adopte tot ce-și vor dori din „trusele de unelte” ale altor națiuni, stimulându-i să reconsidere, recombine și reinventeze în cadrul propriei lor moșteniri lărgite. Transformarea continuă și accelerată a mulțimii de idei conflictuale, instituții, aspirații și invenții devine una din caracteristicile importante ale istoriei europene moderne. Cheia istoriei lumii după 1500 este, așadar, dominația politică crescândă a Europei Occidentale mai întâi, apoi a unui tip mai cuprinzător de societate europeană, cu rădăcinile în Atlanticul de Nord și extinzându-se spre Est până la Ural [17, p. 553-555].

Rezultat al noilor descoperiri geografice, începând cu sec. XVI-XVII și ulterior, se afirmă un nou mod de a se vedea pe sine al europenilor, apărut dintr-o conștiință care nu mai avea de-a face cu sentimentul religios, ci se baza pe credința în superioritatea lor morală și intelectuală. Noul termen de referință pe baza căruia s-a creat această nouă imagine era natura inferioară a neeuropenilor.

Astfel, între 1664 și 1666, Jan van Kessel, originar din Anvers, a pictat o serie de alegorii în care cele patru părți ale lumii erau reprezentate ca niște femei așezate în mijlocul unor peisaje pline de obiecte, cărți și tablouri cu păsări și insecte reprezentative pentru fiecare continent. Astfel de imagini erau foarte frecvente în pictura europeană a sec. al XVII-lea și asemănarea lor se

datorează faptului că se inspirau din aceeași sursă: tipurile create de Cesare Ripa în *Iconografia sa*, publicată în 1593: o carte în care au căutat inspirație mulți artiști ai sec. XVII-XVIII. În textul lui Ripa se explică semnificația atributelor care definesc figurile lui van Kessel. Coroana Europei reprezintă supremația acesteia asupra celorlalte continente, „căci în Europa se găsesc cei mai mari și mai puternici prinți ai lumii”; armele, cărțile și instrumentele muzicale „arată perpetua și constanta sa superioritate (...), atât în ceea ce privește mânăuirea armelor, cât și în litere sau artele Liberale” [18, p. 108].

Reprezentările „celor patru părți ale lumii” au început să apară pe la mijlocul sec. al XVI-lea și s-au înmulțit în cursul următoarelor două veacuri. Continentele nu mai sunt acum simple indicații ale unui spațiu geografic, cum era cazul în trecut; ele încep să fie caracterizate de diversitatea faunei și a florei pe care călătorii le descoperiseră acolo și ale căror aspecte cu totul neobișnuite îi fascinau pe europenii de la 1500.

În reprezentările lui Jan van Kessel se găsește însă ceva mai mult decât atât. Figurile care simbolizează continentele nu sunt tipuri abstracte, ci imagini ale unor ființe umane cu trăsături fizice foarte diferite. Bunăoară, Europa are pielea albă, Africa este neagră, în America se amestecă (într-o scenă pe care pictorul a situat-o în Brazilia) o indiană piele-roșie cu un negru african. Iar Asia ne prezintă în prim-plan o pereche otomană, iar în al doilea, figuri care sugerează lumea mai îndepărtată a mongolilor, chinezilor și japonezilor. În așa mod, dacă secolul al XVI-lea a descoperit că „părțile lumii” au animale și plante specifice, cel de-al XVII-lea a adăugat acestor fapte convingerea că și ființele umane care le populează sunt diferite și „caracteristice” [18, p. 109].

Ulterior, se vor face și încercări de definire a caracterelor popoarelor „celor patru părți ale

lunii”, cum ar fi cazul celor doi oameni de știință bavarezi, un zoolog și un botanist. Însoțind-o pe arhiducesa Leopoldina, aceștia au ajuns, în 1818, la concluzia că indienii erau incapabili să asimileze elevata cultură a europenilor, motiv pentru care erau destinați „dispariției”, adică „să părăsească lumea celor vii”, ca multe alte specii în istoria naturii [18, p. 115]. Chiar și un filozof de statura lui G.W.Fr. Hegel (1770–1831) va considera firesc să afirme că „negrul” reprezintă „omul natural în întreaga sa primitivitate și lipsă de înfrânare” și, „dacă vrem să-l înțelegem așa cum este, trebuie să facem abstracție de orice venerație și moralitate, într-un cuvânt de ceea ce se numește simțământ; nu se află nimic care să aibă vreo rezonanță la ceea ce este omenesc într-un asemenea caracter” [19, p. 90-91].

În condițiile în care Europa ajunge să exercite hegemonia mondială nu numai din punct de vedere politico-militar, ci și preluând poziția fruntașă pe glob în domeniile științei, tehnicii, literaturii sau filozofiei, proiectele de unificare europeană sau/ și mondială devin tot mai numeroase din această perioadă.

Astfel, în 1612, iezuitul spaniol Francisco Suarez a publicat *Tractatus de legibus et Deo legislatore*, în care susține întrunirea statelor într-un fel de comunitate, guvernată de legi comune. Primul care propune o codificare a *jus gentium* (dreptului națiunilor) este olandezul Huig Van Groot, intrat în istorie sub numele de Hugo Grotius (1583–1645). În 1625, el a publicat celebra sa operă *De Jure Belli ac Pacis*, în care susține stabilirea unui singur organism al reprezentanților puterilor europene, cu organe subsidiare, „în cadrul căruia litigiile ar fi judecate de către aceia dintre ei care nu sunt parte la litigiu, astfel încât să se găsească un mijloc de forțare ca părțile să se împace în condiții rezonabile”.

De asemenea, preotul și învățatul francez Emeric Crucé publică, în 1623, proiectul său de

federație mondială, intitulat „Le nouveau Cynée ou discours des occasions et moyens d’établir une paix générale et la liberté du commerce par tout le monde”, care, spre deosebire de cele anterioare, insistă asupra intereselor și motivelor economice ale federației, propunând și o monedă internațională [20, p. 11]. Potrivit propunerii sale, atunci când o țară n-ar accepta hotărârea luată, celelalte state ar fi intervenit cu forța armată.

În 1645, ducele de Sully, pe numele său adevărat Maximilien de Béthune (1560–1640), ministrul regelui Henric al IV-lea, pornind de la motive confesionale, propune un plan politic de organizare a Europei pe baze federaliste („Sages et royales économies d’État domestiques et militaires de Henry le Grand”; „Le grand dessein”). Federația preconizată de Sully trebuia să fie republică, iar șeful ei – regele Henric al IV-lea. În opinia autorului proiectului, Rusia era un stat semi-asiatic și ar fi putut intra în federație ca simplu aliat, fiind mai legată de Asia decât de Europa. Șeful federației nu putea fi ales decât o singură dată și nu din aceeași familie. Parlamentul trebuia să cuprindă 66 de membri reînnoiți din trei în trei ani. Planul respectiv cuprindea și clauze economice, iar în ce privește armata, se fixa un efectiv de 75.000 de oameni sub arme, cu singura menire de a-i alunga pe turci din Europa și să mărească astfel teritoriul european al federației [20, p. 11].

În aceeași epocă, la 1693, englezul William Penn (1644–1718) propune o unire a suveranilor Europei printr-un contract permanent și organizarea unui Parlament European, care să reprezinte diferitele popoare și nu prinții Europei („Essay towards the present and future peace of Europe by the establishment of an European Dyet, Parliament of Estates”). Statele participante nu erau considerate egale, numărul reprezentanților lor depinzând de importanța economică și demografică a fiecărui stat. Din cei 90 de

membri, câți urma să cuprindă parlamentul, 12 trebuiau să fie germani, 10 spanioli, 10 francezi, 8 italieni, 6 englezi, 4 polonezi etc. [20, p. 11-12].

Un proiect mult mai încheiat este acela al abatelui Charles-Irénée de Saint-Pierre (1658–1743), secretar al Congresului de pace din 1713 de la Utrecht, care a consfințit sfârșitul hegemoniei Franței în Europa. În lucrarea sa *Projet de traité pour rendre la paix perpétuelle en Europe*, părintele Saint-Pierre chema suveranii Europei să formeze o societate europeană pentru terminarea fără război și prin mijloace de arbitraj a diferendelor viitoare, pentru reducerea numărului și importanței acestor diferende, pentru prevenirea oricăror războaie civile, pentru a se bucura în liniște de avantajele imense ale unui comerț neîntrerupt și universal, pentru întărirea perpetuării Casei lor la tron și pentru mărirea bogăției, independenței și securității lor. Societatea urma să aibă la Utrecht un Senat European, care să medieze și să arbitreze cele 22 de state membre, să adopte hotărârile provizorii cu majoritate simplă de voturi și cele definitive cu majoritate de trei pătrimi, să dispună de o armată proprie și de un buget separat, să transforme reședința sa într-un „oraș al păcii” și să aibă reprezentanți speciali în orașele de frontieră pentru rezolvarea tuturor incidentelor. Prin acord unanim, Senatul ar fi putut proceda chiar la o modificare a frontierelor [20, p. 12].

Secolul al XVIII-lea cunoaște mai multe proiecte de unificare europeană, aducând numeroase idei în toate domeniile, dar mai ales în cel al organizării statale și al formei de guvernământ.

Astfel, Montesquieu (1689–1755) afirma că „Europa nu mai este decât o Națiune alcătuită din mai multe națiuni”, popoarele europene, „toate civilizate”, fiind membrii unei republici mari. Europa, în accepția sa, are o unitate politică legată de clima temperată: ea este locul unde se întâlnesc republici sau monarhii moderate, în

vreme ce Asia și Africa sunt teritoriul despotismului [21, p. 123].

Dimpotrivă, constatăm la J.J. Rousseau (1712–1778) o apreciere negativă a Europei. „Orice s-ar spune, afirmă Rousseau în *Considérations sur le gouvernement de la Pologne*, în ziua de astăzi nu mai există francezi, germani, spanioli, englezi; nu mai există decât europeni”. Aceștia din urmă, din punctul său de vedere, nu sunt decât niște ticăloși cărora nu le pasă de legile nici unui stat, „deoarece pretutindeni sunt la ei acasă, numai să poată face rost de bani și de femei de corupt”. Or, „instituțiile naționale” pot determina apariția de moravuri virtuozose și insufla dragostea de patrie. De aceea, Rousseau este ostil din principiu față de marile unități politice care despart oamenii unii de alții [21, p. 123-124].

Un proiect de pace vestică, datând din 1796, este elaborat de filozoful german Immanuel Kant (1724–1804), prin care acesta răspunde dorinței exprimate de abatele de Saint-Pierre. În opinia lui Kant, un stat a cărui constituție este republicană, opus deci unui stat despot, trebuie să se întemeieze pe drept. Însă între state domnește starea de natură. După părerea lui Kant, ideea unei ordini internaționale, care ar elimina războiul, nu este o himeră, ci un ideal platonice: un scop către care este rațional să țin-tești și spre care umanitatea trebuie să tindă. Trei articole alcătuiesc proiectul de pace al lui Kant: a) constituția civilă a fiecărui stat trebuie să fie republicană; b) trebuie ca dreptul public să fie bazat pe o federație de state libere; c) dreptul cosmopolitic trebuie să se mărginească la condițiile unei ospitalități universale [21, p. 245]. Ca o ironie la adresa păcii eterne preconizate de Kant, secolul al XVIII-lea se încheie cu revoluția franceză și cu Napoleon, care încearcă o mai veche metodă de unificare a Europei, aceea a armelor.

Având o viziune a Europei pe care am putea-o numi romantică, deoarece pune în valoare

popoarele și nu statele, Victor Hugo se pronunță, în 1854, pentru o „Europă a popoarelor”, fără a considera însă că toate ar avea de jucat același rol. După părerea sa, Parisul, a cărui menire consta în „răspândirea ideii”, era, după Atena și Roma, locul civilizației și al revoluției, care trebuia să se echilibreze una pe cealaltă. Dinamica „universului civilizat” depindea, prin urmare, de „progresul” realizat la Paris, pe care îl urma Franța, urmată la rândul ei de Europa [21, p. 124].

5. Mișcarea Paneuropeană între cele două războaie mondiale.

Alături de faptul că patru dinastii domnitoare au fost înlăturate de la putere (Romanovii în Rusia, Hohenzollernii în Germania, Habsburgii în Austro-Ungaria și Sultanii în Imperiul Otoman, primul război mondial (1914–1918) s-a soldat cu un mozaic de noi state apărute pe harta Europei: Cehoslovacia, Polonia, Finlanda, Ungaria, Austria, Estonia, Letonia, Lituania, iar pentru altele, precum România, cu desăvârșirea procesului unității naționale. În mod simbolic, primul război mondial s-a încheiat la 28 iunie 1919, prin semnarea păcii între Puterile Aliate și Germania, la Versailles, în Sala oglinzilor – acolo unde Franța în 1871 semnase Tratatul de capitulare în fața Germaniei. De data aceasta era umilită Germania, impunându-i-se restituirea Alsaciei și Lorenei Franței, precum și plata unor despăgubiri de război în valoare de 132 mlrd. mărci aur. Chiar dacă noua hartă europeană va fi sancționată pe plan diplomatic prin sistemul tratatelor de la Versailles (1919–1920), pacea semnată purta în sine germenii viitorului conflict, astfel încât Charles de Gaulle va vorbi despre perioada anilor 1914–1945 ca despre noul război de 30 de ani al Europei [22, p. 46].

Dincolo de pierderile de vieți omenești de o amploare catastrofală, de distrugerile materiale, de pronunțata scădere a producției, de

răsturnarea cursurilor de schimb, de severa criză financiară, primul război mondial a dat și o lovitură foarte severă valorilor intelectuale, ceea ce va conduce la regresul moral al Europei, la dezintelectualizarea ei, la clătinarea spiritualității europene. Din acest motiv, în unele cercuri intelectuale occidentale începe tot mai mult să se vorbească de alunecarea Europei pe panta declinului și chiar a crizei.

Este cazul filozofului german Oswald Spengler (1880–1936) cu lucrarea de notorietate internațională „Declinul Occidentului” [23] în care, conducându-se de scrierile lui Fr. Nietzsche, a prezentat concepția privind dezvoltarea ciclică a civilizației, de alternativă a decadenței cu regenerarea. Din această concepție, Spengler va încerca să demonstreze că Occidentul intrase în declin.

Este de remarcat că Spengler nu era singurul autor care promova astfel de concepții. În Franța, bunăoară, René Guénon publică în aceeași perioadă lucrarea „Criza lumii moderne”; André Demangeon demonstra, în 1920, declinul în care intrase Europa („Le déclin de l'Europe”, Paris, 1920); André Siegfried vorbea de criza Europei („La crise de l'Europe”, Paris, 1935), iar economistul englez George Paish a încercat să convingă că întreaga Europă se afla în pragul falimentului. Mihail Ralea, care își făcea în acea perioadă studiile la Paris, sublinia că Europa părea – cel puțin în partea ei occidentală – „în situația unui muribund care are nevoie de transfuzie de sânge”.

Doritor a fi un verdict definitiv asupra civilizației europene contemporane, spenglerianismul a avut repercusiuni mult mai grave și durabile decât s-a considerat în mod tradițional. Având rostul de a demonstra că nu doar Germania, ci tot Occidentul se afla în decadență, – formulă menită, dacă nu să „remedieze” o maladie morală, să consoleze cel puțin suferința, de vreme ce o ridica la ipoteza unui „mal de siècle” la scară occidentală, – spenglerianismul va aduce cu sine

dorința de revenire la simplitate și „un adevărat val de orientalism, o preocupare obsesivă pentru Orient, care era un fel de ipostaziere modernă a ideii rousseauiste a reîntoarcerii la natură”. În condițiile clătănării încrederii în valorile liberalismului și ale democrației, atacurile vor veni aproape simultan din două flancuri: din stânga și din dreapta eșichierului vieții politice [24, p. 23-24]. Astfel, o atitudine radical anti-europeană va fi exprimată de conducătorul primului stat socialist apărut la finele primei conflagrații mondiale, liderul partidului bolșevic din Rusia, V. I. Lenin (1870–1924). Într-o serie de articole polemice, Lenin va califica proiectul Statelor Unite ale Europei ca fiind utopic și reacționar, deoarece ar fi condus la „eliminarea socialismului din Europa” [25]. În lipsa unei burghezii largi și viguroase, Rusia va devia, din octombrie 1917, de la fâgașul politic și civilizațional al Europei Occidentale, orice elemente liberale fiind eliminate din instituțiile și practicile sale politice.

De cealaltă parte, fascismul reprezentat de Benito Mussolini considera că, sub regim „strict burghez”, statul, lipsit de disciplină și de metodă, nu reprezintă decât „o abstracție periculoasă”, care absoarbe fără profit toate activitățile. Se pornea de la premisa că statul poate deveni cel mai puternic stimulent de energii dacă este ordonat și organizat, individul nefiind, valoric judecat, decât în funcție de stat, fără de care reprezintă o „celulă” lipsită de cadru, deci „inutilă”. Dorind să dea statului prioritate, ca idee esențială a doctrinei, Mussolini va lansa formula „Totul în stat, nimic contra statului, nimic în afara statului” [24, p. 81].

Perioada interbelică cunoaște însă și alternative la „Declinul Occidentului” lui Oswald Spengler, una din ele fiind formulate de contele Richard von Kudenhove-Kalergi (1894–1972) în volumul „*Pan-Europa*”, publicat în 1923. În volumul respectiv Kudenhove-Kalergi propune

un prim proiect de confederalizare a Europei. Tot în 1923, el va crea și Uniunea Pan-Europeană – prima organizație neguvernamentală „europeană” de pe continent.

Pentru Kudenhove-Kalergi, Europa este o fraternitate umană ce partajează viziuni comune. Moștenitoare a unei bogate culturi și mari istorii, Europa, în viziunea sa, nu va putea să supraviețuiască vicisitudinilor vremii decât dacă va ști să îmbine armonios particularitățile și interesele tuturor popoarelor de pe continent. Alături de reconcilierea dintre Franța și Germania, rejecțarea oricăror prejudecăți naționaliste, apărarea libertăților și consolidarea păcii constituiau pietrele de temelie ale ceea ce Kudenhove-Kalergi numea Statele Unite ale Europei [26, p. 1].

În perioada dintre cele două războaie mondiale, Mișcarea Pan-Europeană inițiată de Kudenhove-Kalergi va organiza mai multe congrese, dintre care cel de la Basel din 1932 și cel din 1935 de la Viena au încercat să ia poziție împotriva hitlerismului [14, p. 14].

Necesitatea constituirii Europei ca model de solidaritate, care să elimine din față germenii oricărui conflict, va declanșa teza transformării „bătrânului continent” fie într-o patrie comună, fie într-o uniune de state, teză care va beneficia de aportul deosebit al unor mari bărbați de stat: Aristide Briand, Paul Boncour, MacDonald, Austin Chamberlain, Eduard Beneș, Nicolae Titulescu și alții.

Dintre toate teoriile, proiectele și planurile, dar și acțiunile subsumate ideii federale, cel mai important s-a dovedit Planul lui Aristide Briand (1862–1932) din 1929, care, fără a pune problema contopirii într-un singur stat, opus altora, a așezat la temelie ideea uniunii morale, a responsabilității colective față de criza și securitatea continentului, în care scop să se stabilească linii economice și politice între națiunile europene [24, p. 57-58].

Proiectele respective vor rămâne însă de domeniul dezideratelor, dată fiind ascensiunea ideologiilor totalitare comuniste, fasciste și naziste, care vor proceda la o împărțire a sferelor de influență în Europa.

Astfel, ajuns la putere în 1922, după „marșul asupra Romei”, Mussolini începe să-și pregătească și un imperiu pe măsură: în 1935 Italia invadează Etiopia, cu toate protestele Ligii Națiunilor; colonizează cu italieni Eritreea și Libia, – toate acestea urmând să conducă la același scop suprem, – un imperiu mussolinian demn de Imperiul Roman de altădată al lui Octavian Augustus și de prietenia care-l lega pe *romanul* Mussolini de *arianul* Hitler. În 1938, Europa Occidentală părea a le fi destinată: printr-un italian și un austro-ungar, Imperiul lui Carol cel Mare de la anul 800 putea renaște într-o formă totalitară, chiar dacă prețul acestuia ar fi fost aruncarea întregii omeniri într-un nou carnagiu mondial.

În concepția lui Hitler, Europa se întinde de la Atlantic la Ural: „Trebuie să-i trasăm frontiera acolo unde vrem noi” [27, vol. 1, p. 231]. În centrul acestei „noi” Europe preconizate de Hitler se plasa, evident, Marele Reich German. În jurul lui, popoare prietene cu o autonomie limitată (scandinavi, olandezi, populația țărilor baltice) și sateliți (italieni, francezi, spanioli). La răsărit, o soartă diferită îi aștepta pe croați, români, unguri și greci, de asemenea popoare-sateți; pe de altă parte, evreii, considerați „rasă inferioară”, erau condamnați la exterminare, și slavii, „popor inferior”, care trebuia redus la minimum. Țările din răsăritul Europei urmau „să fie menținute la cel mai scăzut nivel cultural și să fie private de orice organizare statală. Unica lor datorie va fi să ne servească pe plan economic” [27, vol. 1, p. 232].

Cu un astfel de proiect de „unificare”, Germania va intra efectiv în război cu întreaga Europă și practic cu întreaga lume, determinând

constituirea unei largi coaliții antihitleriste, în care se vor regăsi țări cu sisteme social-politice, economice și culturale diametral opuse, precum SUA, Marea Britanie, Franța și URSS.

Din acest punct de vedere, importanța istorică a victoriei aliate din 1945 constă în faptul de a fi pus capăt unui imperialism fascist, al cărui succes ar fi determinat un cu totul alt curs al evoluției umanității – a celei de altă rasă, în special. Acceptând afirmația, potrivit căreia războaiele constituie rupturi într-un proces care este reluat când ele se încheie, cel de-al doilea război mondial este o cotitură care marchează începutul unei noi ere – atât de ample, profunde și durabile vor fi schimbările pe care le va provoca.

6. În loc de concluzii.

În timp ce construcția europeană ca proces conștient de formare a unității economice, politice și instituționale a acestui spațiu are o vechime de doar câteva decenii, declanșându-se efectiv în contextul bipolarității mondiale, instaurate după cel de-al doilea război mondial, în care Europa își putea salva locul, rolul, identitatea și puterea doar prin transpunerea în practică a premiselor unității sale, – ideea de Europa, desemnând un spațiu geografic, politic și spiritual specific, datează de câteva milenii.

Este indiscutabil faptul că procesul construcției europene s-a întemeiat pe antecedentele unei evoluții istorice îndelungate, în care ideea de unitate europeană s-a cristalizat și afirmat în numeroase inițiative și proiecte, care se constituie, în ansamblul lor, într-o adevărată preistorie a construcției europene, aflate astăzi în plină desfășurare. Modalitățile preconizate în cursul timpului pentru unificarea spațiului european s-au concentrat, în esență, în jurul a două soluții posibile: cea *imperială*, o unificare prin forță a continentului în jurul unei puteri hegemonice, și

cea a asocierii statelor europene, pe baza propriei voințe, într-o formă *federativă* sau *confederativă*. *Soluția federativă* implică realizarea unei structuri instituționale suprastatale, căreia statele participante îi cedează, într-o măsură mai mare sau mai mică, atributele suveranității lor. *Formula confederativă* menține intacte prerogativele suverane ale statelor participante, care se asociază în vederea realizării unor obiective precis circumscrise, de natură politică sau economică.

Note și referințe bibliografice:

1. Bodinier, Jean-Louis, Breteau, Jean. *Fundamentele culturale ale lumii occidentale*. Traducere de Bogdan Geangalău. Iași: Institutul European, 2000.
2. Berstein, Serge, Milza, Pierre. *Istoria Europei*. Vol. 1: Moștenirea Antichității. Traducere de Ionuț Bița. Iași: Institutul European, 1997.
3. *Oxford dicționar de mitologie*. Coordonat de Arthur Cotterell. Traducere de Elena I. Burlacu. București: Univers Enciclopedic, 2002.
4. Mureșanu, Camil. *Momente din istoria Europei*. Curs pentru ciclurile licență și master. Cluj-Napoca: Universitatea „Babeș-Bolyai”, Școala de Înalte Studii Europene Compare, 1996.
5. Ferrari, Anna. *Dicționar de mitologie greacă și romană*. Traducere de Dragoș Cojocaru, Emanuela Stoleriu, Dana Zămosteanu. Iași: Polirom, 2003.
6. Aristotel. *Politica*. Oradea: Editura Antet, 1996.
7. Aristotel. *Statul Atenian*. Iași: Editura „Agora”, 1992.
8. Benoist-Méchin. *Alexandru cel Mare sau Visul depășit (356–323 înainte de Cristos)*. Traducere de Crina Coșoveanu. București: Editura Humanitas, 1994.
9. Dumont-Wilden, L. *L'Évolution de l'esprit européen*. Paris: Ernest Flammarion, 1937.
10. Алигьери, Данте. *Малые произведения*. М.: „Наука”, 1968.
11. *Oxford dicționar de politică*. Coordonat de Iain McLean. Traducere și glosar de Leonard Gavrilu. București: Univers Enciclopedic, 2001.
12. Bădescu, Ilie. *Federalizarea Europei. O viziune geoistorică*. În: Geopolitica integrării europene. Coord. Ilie Bădescu, Ioan Mihăilescu, Elena Zamfir. București: Editura Universității din București, 2003.
13. Brădescu, Faust. *Europa unită: trei conferințe*. Ediție și note: Radu-Dan Vlad. București: Majadahonda, 2000.
14. Savu, Dana-Victoria. *Integrarea europeană: dimensiuni și perspective*. București: Oscar Print, 1996.
15. Bădescu, Ilie. *Federalizarea Europei. O viziune geoistorică*. În: Geopolitica integrării europene. Coord. Ilie Bădescu, Ioan Mihăilescu, Elena Zamfir. București: Editura Universității din București, 2003.
16. Favier, Jean. *Marile descoperiri de la Alexandru Macedon la Magellan*. Traducere de Sanda Mihăescu-Cârsteanu, Rodica-Maria Valter și Radu Valter. București: Editura Artemis, 2001.
17. McNeill, William H. *Ascensiunea Occidentului: o istorie a comunității umane și un eseu retrospectiv*. Traducere: Diana Stanciu. Chișinău: Editura ARC, 2000.
18. Fontana, Josep. *Europa în fața oglinzii*. Trad. de Nadia Farcaș. Cuvânt înainte de Jacques Le Goff. Iași: Polirom, 2003.
19. Hegel, G. W. Fr. *Prelegeri de filozofie a istoriei*. Traducere de Petru Drăghici și Radu Stoichiță. București: Editura Humanitas, 1997.
20. Savu, Dana-Victoria. *Integrarea europeană: dimensiuni și perspective*. București: Oscar Print, 1996.
21. *Larousse dicționar de gândire politică. Autori. Opere. Noțiuni*. Coordonat de Dominique Colas. Traducere de Dumitru Purnichescu. București: Univers Enciclopedic, 2003.
22. Matei, Horia C., Neaguț, Silviu, Nicolae, Ion, Radu, Caterina. *Enciclopedia Europei*. Cuvânt înainte: acad. Mircea Malița. București: Editura Meronia, 2001.
23. Шпенглер, Освальд. *Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории*. 1. Гештальт и действительность. Пер. с нем., вступ. ст. и примеч. К. А. Свасьяна. М.: Мысль, 1998.
24. Saizu, I., Tăcu, Al. *Europa economică interbelică*. Iași: Institutul European, 1997.

25. Чубарьян, А. О. *Европейская идея в истории. Проблемы войны и мира*. М.: Международные отношения, 1987.

26. Serebrian, Oleg. *Kudenhove-Kalergi și geopolitica unității europene*. În: *Democrația*. 20013, An. III, nr. 9 (63).

27. Launay, Jacques de. *Mari decizii ale celui de-al doilea război mondial*. Vol. I (1939–1942). Studiu introductiv și note de Florin Constantiniu. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1988.

Ideea unificării Europei în retrovizorul istoriei

Rezumat. Pornind de la considerentul că, înainte de a fi o realitate economică, juridică și politică, Uniunea Europeană actuală se distinge printr-o vastă moștenire istorică și culturală a popoarelor care o compun, precum și a secolelor scurse, articolul de față tratează proiectul unificării europene prin prisma suportului solid al unității tradițiilor religioase, intelectuale și culturale, a modului de viață a națiunilor ce formează, în diversitatea lor, spațiul comun european. Este argumentat faptul că, dincolo de particularitățile și rupturile din cadrul proiectului european, istoria a făurit, dacă nu o conștiință a identității afirmate, cel puțin a făcut să se ajungă la trăsături comune trăite ca atare de numeroși locuitori de pe bătrânul continent.

Cuvinte-cheie: Europa, unificarea europeană, mișcare paneuropeană, moștenire istorico-culturală, părinți fondatori ai Europei.

The idea of the unification of Europe in the rearview of history

Abstract. Starting from the assumption that, before being an economic, legal and political reality, the current European Union is distinguished by its vast historical and cultural heritage of the peoples that make up it, as well as the centuries gone by, this article treats the European unification project through the solid support of the unity of religious, intellectual and cultural traditions, the way of life of the nations that form, in their diversity, the European common space. It is argued that, beyond the peculiarities and ruptures of the European project, history has built up, if not a consciousness of affirmation, at least made it possible to reach common traits lived as such by many inhabitants of the old continent.

Keywords: Europe, European unification, pan-European movement, historical-cultural heritage, founding fathers of Europe.